

גבי חבירו", והרי אפילו הניחו בשדה נמו פטור משום שכבר זכה בו.

ומתצינן, אין הכי נמי שאינו צריך לומר כן כדי לפטרו את העליון שצף והאי דקתני "על גבי חבירו" כדי לתת טעם משום מה פטור על עומר תחתון, והוא מפני שהוא טמון על ידי העליון שהונח על גביו.

ומקשינן, איך יתכן לבאר טעם הפטור בעליון מפני שזכה בו, והא רבי שמעון "מפני שהוא צף" קאמר, ומתצינן, אימא מפני שהוא כצף, שפטור על העומר העליון מפני שהחזיק בו בתחילה, וכאילו עדיין הוא צף ומונח בידו ולא על הקרקע.

אמר אביי ביום שהיתה דעתו צלולה והיה מוכן לענות לכל שואל, הריני כאן בפומבדיתא עונה בחריפות ועומק כבן עזאי שהיה חריף ובקי ודורש בשוקי טבריא.

אמר ליה ההוא מדרבנן לאביי מה הדין

כשנמצאו שני חללים זה על גבי זה והעליון משוך מעט לצד אחר מהתחתון, (24) ואם תמדוד מהעליון יקרב לעיר אחת ואם תמדוד מהתחתון יקרב יותר לעיר אחרת, ויש להסתפק מהיכן הוא מודד, וצדדי הספק, האם אפילו שחלל אחד כלפי החלל השני הוא מין במינו בכל זאת הוי התחתון טמון, כיון שאינו נראה, ואילו לגבי לחצוץ מהקרקע מין במינו אינו חוצץ ולכן לא הוי העליון צף, ומעליון מודד. או דילמא להפך, אפילו מין במינו הוי צף, ומין במינו לא הוי טמון, ומתחתון מודד. או דילמא מין במינו הוי טמון ומין במינו הוי צף, ולא מתחתון מודד ולא מעליון מודד. (25) וכך יש להסתפק להפך, דילמא מין במינו אינו לא טמון ולא צף, ומשניהם הוא מודד, אלא שספק זה בכלל הספיקות שהזכיר — רש"י.

אמר ליה אביי תניתנה, שנחלקו באופן כזה לגבי שכחה אם נחשב טמון, דתניא עומר שהחזיק בו להוליכו לעיר, והניחו על גבי חבירו ושכחו, התחתון שכחה והעליון אינו

המטלטל, שהרי לא היה ספק שעל גבי חלל הוא צף, אלא משום שהוא מין במינו, ועיין לעיל בהערה 21 בשם המנחת חינוך.

25. בירושלמי בפרקין [ה"ב] מבואר שאם נמצאו שני חללים אין עורפין עליהם כלל, ועיין בקרן אורה דהיינו אפילו היו סמוכין ולא על גבי זה, ואין בזה מחלוקת עם סוגיין, שרק באופן שצריך להביא על שניהם ממעטינן מכי ימצא ולא ימצאו, אך כשאחד טמון או צף מביאין על השני, ורק באופן שהוסיף רש"י משמע שמביאים שנים, ועיין בנחל איתן [ג' ז'] שלפיכך לא נקטה הגמרא ספק זה. והרמב"ם [פ"ט ה"י] פסק שמביאים עגלה א' על כמה חללים.

שם מתחילת דבריו שהפטור בעומר שאחזו משום שאינו נחשב מפירות שדה זו, אלא כאילו הביאם ממקום אחר ולא חל עליהם שכחה.

ועיין במאירי שכתב שאינו שכחה, כי בעינן שכוח מעיקרו, אך אם נטלו לפנותו ממקום למקום עדיין יש בו שכחה, ומשמע שאינו מדין זכיה, אלא משום שהנוטל להוליך חשוב שאינו בשדהו. ועיין משנה למלך [פ"ה ממתנות עניים ה"ג] בארוכה.

24. משמע שגדר טמון אינו שאין התחתון נראה כלל, שהרי נקרא טמון אף שכל אחד משוך מעט לצד אחר, ומסתבר שהולכים אחר רובו. ועוד משמע, שגדר צף הוא על חפץ

שכחה. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון שניהן אינן שכחה, התחתון מפני שהוא טמון והעליון מפני שהוא צף.

ומבאר הגמרא שבני הישיבה⁽²⁶⁾ שרצו לפשוט ממשנה זו את הספק בטמון מין במינו, סברו, דהני תנאי בין תנא קמא ובין רבי שמעון כרבי יהודה סבירא להו, דאמר בשדה פרט לטמון, ואם כן תנא קמא שאמר שהתחתון שכחה לא נחלק עם רבי שמעון אם טמון פוטר משכחה או לא, אלא מאי לאו בא קמיפלגי, דמר, רבי שמעון, סבר מין במינו הוי טמון, ומר, תנא קמא, סבר מין במינו לא הוי טמון ולכן התחתון שכחה. הרי שספקו של ההוא מדרבנן תלוי במחלוקת תנאים.

ודחינן, לא, אין ראייה שנחלקו אם מין במינו נחשב טמון, אלא אף אי כולם כרבי יהודה סבירא להו, שטמון פוטר, אפשר לומר דכולי עלמא היו מודים שגם מין במינו הוי טמון, והכא בעומר שהניחו על גבי חבירו,

בפלוגתא דרבי יהודה ורבנן קמיפלגי, אי טמון פוטר משכחה או לא, דרבנן — תנא קמא, סובר כרבנן, שטמון חייב בשכחה, ורבי שמעון בן יהודה סובר כרבי יהודה, הפוטר טמון משכחה. ואין קשר בין מחלוקתן לספק של טמון מין במינו. וכן אין להוכיח ממה שפטרו את העליון, שמין במינו נחשב כצף, שהרי הסקנו לעיל שפטרו משום שהחזיק בו ולא משום שצף [רש"י]. ונשאר הספיקות ללא הכרע.⁽²⁷⁾

ומקשינן, אם מחלוקתן בעומר היא אם טמון פוטר או לא, מאי איריא שהוסיף התנא שהניח את העליון על גבי חבירו, והרי אפילו טמן את התחתון בעפר ובצרוור נמי יחלקו אם יפטר משכחה. ומתצינן, אין הכי נמי שנחלקו בטמון בכל דבר, ולא הוצרך להשמיענו שנטמן במין במינו אלא כדי להודיעך כחו דרבי יהודה דאמר אפילו מין במינו הוי טמון.

תנו רבנן, נאמר כי ימצא חלל, דהיינו הרוג

אינו מבואר מהגמרא, דהיינו שהבעיא לא נפשטה.

ובכסף משנה ביאר דעת הרמב"ם שלמסקנא מין במינו לכולי עלמא הוי טמון ורק נחלקו אי טמון פוטר או לא, וכן משמע ממה שהודיעו כוחו דרבי יהודה, דפוטר בטמון ואפילו במין במינו, ועיין באו"ש.

ומה שפסק שאינו צף, ביאר במרכבת המשנה שהוכיח כן ממסקנת הגמרא שפטור בעומר העליון משום שהחזיק בו, ומשמע דאינו פטור משום צף. והכסף משנה חידש שאין צף אלא על גבי מים, ולכן אין חשוב כצף על גבי חלל אחר, ועיין לעיל בהערה 22.

26. כך פירש"י, והמהרש"א כתב שביאור זה מגומגם שהרי אביי פשט את הספיקות ולא בני הישיבה. וכתב הרש"ש שאפשר לבאר שבני הישיבה דנו בכוננת אביי, למה היתה כוננתו להוכיח מהמחלוקת לגבי שכחה, והסיקו שכוננתו היתה להוכיח שמין במינו הוי טמון, [והמחלוקת במשנה בטמון בשכחה] ולפי זה יישב את השגת הראב"ד על הרמב"ם, שהובאה בהערה הסמוכה, שהרי המסקנא שמין במינו הוי טמון.

27. הרמב"ם [בפ"ט ה"ן] כתב שמודדין מן העליון, וביאר המאירי שפסק שמין במינו הוי טמון ולא הוי צף. והראב"ד השיגו שפסק זה

בחרב⁽²⁸⁾ וכדומה, ומשמע למעט ולא חנוק, ועוד משמע, שדוקא שנמצא כשהוא כבר חלל, ולא מפרפר, ומהכתוב באדמה, משמע ולא טמון בגל, ומדכתיב נופל ממעטינן ולא תלוי באילן, ומתיבת בשדה דרשינן ולא צף על פני המים. רבי אליעזר אומר, בכולן מפרפר⁽²⁹⁾, צף, טמון, או תלוי, אם היה חלל הרוג בחרב ולא חנוק, עורפיין.

תניא, אמר רבי יוסי בר יהודה, אמרו לו לרבי אליעזר, אי אתה מודה שאם היה חנוק ומוטל באשפה שאינו צף ולא תלוי או טמון, ובכל זאת ודאי שאין עורפיין אלמא דרשינן חלל ולא חנוק, ואם כן הכא נמי יש לדקדק גם שאר המיעוטים שמדויקים פסוק זה, כגון באדמה ולא טמון בגל, נופל ולא תלוי באילן, בשדה ולא צף על גבי מים.

ומתריצינן ורבי אליעזר סבר, חלל יתירא כתיב, שתיבת חלל כתובה כמה פעמים בפרשה, לדורשה שדוקא על הרוג עורפיין ולא על חנוק, אך שאר המיעוטים לא דייק, שכן דרך הכתוב לומר נופל בשדה וכדו', ורק "חלל" הכתוב כמה פעמים, נדרש למעוטי חנוק.

שנינו במשנה, נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה עובדי כוכבים וכו'.

ומבארין למה אין עורפיין עליו, דכתיב כי ימצא, וממעטינן פרט למצוי, והעיר או הספר של הגויים מצויים תדיר⁽³⁰⁾ [רש"י, ועיין בהערות].

שנינו במשנה, או לעיר שאין בה בית דין.

חנוק ולא מפרפר, שאין זה נקרא חלל, ובירושלמי נקט שמפרפר היינו שראוהו מפרפר, וכשבאו אחר זמן לא מצאוהו, חוששין שמא נעשה נס וחייה, וביאר בדבר אברהם [ח"א ה'] שדין עגלה ערופה כדין רוצח, ואין רוצח חייב מיתה עד שמת ההרוג, אך ודאי שאם הותז ראשו אף שלא ראו שמת עורפיין, שרוצח נהרג עליהן אפילו אם אחריו המיתו אחר.

ובמאירי כתב שאם ראוהו מפרפר ומת לפניהם, עורפיין, ובמנחת חנוך כתב שאין עורפיין, אלא אם כן הלכו כשפרפר, ושבו ומצאוהו שמת, ובמשנה למלך הביא מהירושלמי שאם פרפר כאן ואח"כ מצאוהו מת במקום אחר, מודדין מהמקום השני.

30. הרמב"ם [בפ"ט ה"ה] כתב הטעם שהרי זה בחזקת שהרגוהו גויים, וביאר הכסף משנה שמפרש פרט למקום שמצוי שיהרגוהו גויים, אך בפירוש המשניות כתב שהמיעוט הוא מפני

28. כך פירש רש"י שנהרג בחרב או בכל כלי ברזל, ומשמע שאם נהרג בכלי אבן או עץ אין עורפיין, ורבינו הלל בספרי פירש שהרגוהו בדרך הריגה ולא בחניקה, ומשמע בכל כלי שהוא. והמאירי פירש שניכר שנהרג על ידי אדם, ואילו חנוק שמא מת מאליו. ובדבר אברהם [ח"א ה'] כתב שלשיטת המאירי אם ניכר שנחנק על ידי אדם עורפיין עליו. והמלבי"ם ובמנחת קנאות פירשו שחלל הוא ביצא ממנו דם, ואילו בחנוק אין יוצא ממנו דם, אך אם יצא ממנו דם אף בחניקה, עורפיין.

29. בדבר אברהם [ח"ב, במכתבו לבעל מנחה חריבה, סי' כ' אות י"ב] תמה מנין לרש"י שרבי אליעזר חולק גם על מפרפר ולא ממעטו מחלל הכתוב מיותר כדמסקינן, והרי בסמוך מקשינן שימעט טמון תלוי וצף כמו חנוק, ולא מקשינן על מפרפר, ומשמע שמודה במפרפר. ואכן הרמב"ם [בהלכה י"א] נקט חלל ולא

נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין, שמניחין אותה ומודדין לעיר אחרת שיש בה בית דין, (31) תלמוד לומר, ולקחו זקני העיר ההיא שלכאורה תיבות "העיר ההיא" מיותרות, שהיה ראוי לכתוב והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקניה, ולא נכתבה "העיר ההיא" אלא לומר שמכל מקום מודדין לעיר שיש בה בית דין.

מתניתין:

נמצא החלל מכוון בדיוק באמצע המרחק בין שתי עיירות, שתייהן מביאות שתי

ומבארין מאי טעמא אין עורפין על חלל שנמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין, משום דבעינא לקיים ויצאו זקני העיר וליכא. (א30) שנינו במשנה, אין מודדין אלא לעיר וכו' שיש בה בית דין.

ומתמהינן, פשיטא, כיון דתנאי שאם נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין אין מודדין, ממילא אנה ידענא דאין מודדין אלא לעיר שיש בה בית דין, ומתרצינן, הא קא משמע לן שלא נאמר שבנמצא קרוב לעיר שאין בה בית דין אין מודדין כלל, אלא לעולם מודדין לעיר שיש בה בית דין. כדתניא, מנין שאם

שארין בה בית דין. וכך ביארנו במשנה. ובמנחת חינוך תירץ שבמשנתנו מדובר לענין שעת מציאת החלל והמדידה לערים, שבוה צריך בית דין לעיכובא, ושם מדובר לענין הבאת העגלה, שאין השתתפות הבית דין מעכבת, ועיין בשו"ת בית יצחק שדן בדבריו. ובקרו אורה ביאר שלעגלה ערופה צריך שיהיו בעיר בית דין מומחים, וחסרונם מעכב אפילו בדיעבד, והמחלוקת במכות היתה אם גם צריך שיהיו בעיר זקנים סתם או לא, והוכיח כן בדעת הרמב"ם, [ועיין בספר לב בנים שדן עם הגר"ח קנייבסקי בביאור כוונת הקרן אורה].
ובדבר אברהם כתב שהמחלוקת במכות תלויה במחלוקת אם בעינן קרא כדכתיב, ומשנתנו בשיטת מאן דבעי קרא כדכתיב.

31. תוס' בבבא בתרא [כ"ג ב'] הקשו שבסוגיא שם מבואר שהעיר הקרובה מביאה עגלה ערופה משום שמתוך הקרובה מוכח שממנה בא הרוצח, ואילו בסוגיין משמע שמודדין לעיר הרחוקה שיש בה בית דין אף שמסתבר יותר שהרוצח בא מהקרובה שאין בה בית דין. והניחו בקושיא, [ועיין זכרון שמואל סי' ס"א ביאור תוס'].

שהמציא עצמו למיתה, שהלך יחיד למקום גויים, והגר"ש אלישיב כתב דילפינן תרתי, מצוי וממציא, והם שני סיבות להניח שגויים הרגוהו, ונפקא מינה לפטור אף כשיש סימנים שהרגו ישראל, אך כיון שהמציא עצמו אין עורפין. וכן אם נמצא בתוך העיר, שלא מצויים רוצחים אלא בחוץ, אך כיון שחזקה שהרגוהו גויים אין עורפין, אף שלא המציא עצמו.
ועיין במאירי שאף אם יש סמוך לחלל עיר של ישראל, כיון שאין מפסקת בינו לבין הספר אין עורפין, ובחתם סופר [ב"ב כ"ג ב'] כתב להדיא שאפילו אם עיר הישראל קרובה יותר מהגויים, אין עורפין, ועיין בערוך השולחן [חו"מ תכ"ה] שאין עורפין כי חשוב כנודע מי הכהו.

30. במכות [דף י' ב'] נחלקו רב אמי ורב אסי אם עיר שאין בה זקנים מביאה עגלה ערופה. והקשו תוס' מסוגייתנו ששנו שאין מודדין אלא מעיר שיש בה בית דין. ותירצו שבמשנתנו מדובר בעיר שיש סביבה עיירות שיש בהם בית דין ומודדים מהם, ושם מדובר כשאין סביב אף עיר שיש בה בית דין, ולכן מודדין אפילו מעיר

מחוטמו, רבי אליעזר בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל, דהיינו מצוארו, וטעם המחלוקת מפורש בגמ'.³¹

גמרא:

והוינן בה מאי טעמא דרבי אליעזר שאמר שאם נמצא מכוון, כל עיר מביאה עגלה, ומבארין, קסבר אפשר לצמצם,⁽³³⁾ יש אפשרות בידי אדם למדוד בדיוק נמרץ, ואם במדידה נמצא מכוון, אכן שתייהן קרובות בשוה לחלל.

עגלות, דהיינו כל עיר מביאה עגלה אחת, דברי רבי אליעזר, ואין ירושלים מביאה עגלה ערופה כדרשינן בגמרא מקרא.

נמצא ראשו של החלל במקום אחד, וגופו במקום אחר, וההלכה שמת מצוה קונה מקומו לקוברו שם, ונחלקו היכן יקברוהו, האם מוליכין הראש אצל הגוף, דברי רבי אליעזר, ואילו רבי עקיבא אומר, מוליכין הגוף אצל הראש, וטעמם מפורש בגמרא.

ועוד נחלקו, מאין, מאיזה מקום בגוף החלל היו מודדין את המרחק מהעיר, רבי אליעזר אומר מטיבורו,⁽³²⁾ רבי עקיבא אומר

אך הרמב"ם עצמו כתב שמודדין מהחלל ממש, ועיין במנחת חינוך [תק"ל].

ובחידושי הגרי"ז ובאבי עזרי פ"ט ה"ג אות ג' כתבו שמקור שיטת הרמב"ם ממה שהיו מוליכין הראש אצל הגוף או להפך, שאין בזה צורך אלא למדידה, [ועיין בהערה 36 שהוכיח שמחלוקתם בזה אף לענין מדידה] ובהכרח שצריך למדוד מגוף המת, ולכן קוברין אותו רק אחר שמודדין.

33. בבכורות י"ז ב' מבואר ששתי שיטות חלקן על רבי אליעזר, אלו שאמרו ששתי הערים אינן עורפין, ואלו שאמרו ששתיהן מביאות בשותפות, ובמשנה בירושלמי וכן בספרי אמרו ששתי עיירות אין מביאות שתי עגלות, ובנחל איתן [ז', ג' א'] פירש שרק כששתיהן חייבות אין אחת מהן מביאה, אך כשאחת פטורה, הרי אין כאן שתי ערים והשניה מביאה עגלה ערופה לבדה.

ואין להקשות למה אין מניחים עיירות אלו ומודדין לעיר שאחריהם, כמו בעיר שאין בה בית דין, כי למאן דאמר ששתיהם מביאות בשותפות הרי חייבות, ולמאן דאמר שאין

ובהגהות מימוני הביא תירוץ הריצב"א שמדובר בשלש ערים במרחק שוה, ורק שתי הערים שיש בהם בית דין מביאות עגלה בשותפות, שהולכים אחר הרוב שהרוצח בא מהם, ולא מהעיר שאין בה בית דין. כך פירש דבריו החתם סופר שם, ותמוה מלשון הגמרא כאן שמניחים העיר שאין בה בית דין ומשמע שהיא קרובה יותר. ולכן ביאר בקרן אורה שהולכים אחר הרוב של שתי הערים שיש בהן בית דין, ורוב עדיף מביררו הקורבה של העיר שאין בה בית דין.

והחפץ חיים בליקוטי הלכות תירץ שמודדין לעיר שיש בה בית דין, אך מביאים עגלה מהעיר שאין בה בית דין. והחתם סופר וערוך השלחן כתבו שהעיר שיש בה בית דין פוטרת את כל הערים סביבותיה שהיא משגחת עליהם.

32. רש"י בחומש כתב שמודדין ממקום שהחלל שוכב, וביאר בגור אריה שאין צריך למדוד ממנו עצמו אלא ממקומו, ולכאורה כוונתו שקוברין אותו ואחר כך מודדין כמבואר בתוספתא כאן, אך אף אם סובר כדעת הרמב"ם שמודדין לפני הקבורה, יתכן שמודדין מגובה המקום שעליו,

באדמה אשר ה' אלוֹקֵיךָ נותן לך לרשתה, ודרשינן שרק אם נמצא החלל במקום שניתן לירושת השבטים עורפינן עליו. וקסבר התנא שאמר שאינה מביאה עגלה ערופה, כמאן דאמר שירושלים לא נתחלקה לשבטים.⁽³⁵⁾

שנינו במשנה, נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר וכו'.

והוינן בה כמאי קמפלגי לענין מה נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא אם מוליכין הראש למקום הגוף או להפך, אילימא לענין מדידה קמפלגי אם מודדין מהראש או מהגוף, וכל אחד סבר שמוליכין את החלק השני למקום החלק שממנו מודדים לשיטתו.⁽³⁶⁾ והרי אי

ולא חוששים שמא זו קרובה מזו במרחק שאינו ניכר לאדם, שבספק כזה הדין הוא שיביאו שתי העיירות עגלה בשותפות ויתנו אם עירנו קרובה חלקכם בעגלה יהיה קנוי לנו וכן להפך,⁽³⁴⁾ אך המדידה מבררת שאין ספק.

ולכן שתי הערים מביאות עגלה, שרבי אליעזר סובר גם שמה שכתוב העיר הקרובה הכוונה אפילו לכמה ערים קרובות.

שנינו במשנה, ואין ירושלים מביאה עגלה ערופה.

ומבארין טעמא, דאמר קרא כי ימצא חלל

ערופה, על העיר או על העזרות, וגעו כל העם בבכיה. תמהה הגמרא, וכי ירושלים מביאה עגלה ערופה, וגם נודע מי הכהו, ומתרצת, אלא, כדי להרבות בבכיה.

ובספר מראש אמנה [פרקי מחשבה ממרן הגרא"מ שך, מעובדים מתוך שיחותיו על ידי עורך "חברותא"] תמה למה אמר רבי צדוק דבר שלא כהלכה כדי להרבות בבכיה, ומה הועיל בזה. וביאר שרבי צדוק עוררם שחייבים בכפרה של עגלה ערופה, ואינם יכולים להביאה מפני הדין שירושלים אינה מביאה, ונמצא שאין להם כפרה, ועל כך געו בבכיה.

36. ולכאורה תמוה לפי שהוא אמינא כאן, לאיזה צורך מוליכים את החלק השני שלא מודדים ממנו, לחלק שממנו מודדים, ועוד, שממחלוקתם בסיפא אין ראיה, שהרי יתכן לומר שאחר שיביאו את החלק למקומו הראוי ימדדו ממנו. ובמאירי משמע שביאור קושיית הגמרא, שהרי כבר נחלקו בסיפא מהיכן מודדין, ולמה הוצרכו לחלוק גם להיכן מוליכין, הרי כיון שלרבי אליעזר מודדין מהגוף למה להוליך הראש

עורפינן גם הוא סובר ששתי הערים חייבות, רק אי אפשר לקיים חיובם, ואין זה כעיר שאין בה בית דין שלא נחשבת כעיר. ומיושבת בזה קושיית הגרי"ז, שתמה שהרי אין כאן מדידה כיון שלא התברר איזו עיר קרובה ביותר לחלל, וצריך לומר שאם אפשר למדוד ואי אפשר להביא עגלה, הולכים ומודדים לעיר אחרת, אך אם אי אפשר למדוד הרי כל עיר שהיא קרובה באמת חייבת, ולכן יביאו שתיהם.

34. ולרבי אליעזר שתי הערים אינן יכולות להביא יחד ולהתנות ביניהם, כי אין חיוב עגלה ערופה חל רק על עיר אחת שיצא ממנה הרוצח, אלא על כל עיר שהיא קרובה ביותר והספק שיצא ממנה הרוצח מחייב בעגלה, ולכן שתי הערים חייבות כל אחת בנפרד, ואינם יוצאות בעגלה אחת.

35. שנינו ביומא [כ"ג א'] מעשה בשני כהנים שהתחרו ביניהם מי יקדים לתרום תרומת הדשן, וכאשר קדם האחד, הרגו חברו, עמד רבי צדוק ואמר אחינו כל בית ישראל על מי נביא עגלה

אפשר לומר שבכך נחלקו, דהא מדקתני סיפא מאין היו מודדין מחוטמו או מטבורו, מכלל דרישא לאו במדידה עסקינן.

ובו נקבע אם הוא חי או חלל, ולכן מודדים ממנו את המרחק מה"חלל", ומר רבי אליעזר סבר, עיקר חיותא בטיבוריה.

אלא אמר רבי יצחק, בענין מת מצוה קונה מקומו קמיפלגי, והכי קאמר, לענין לקבורו קנה מקומו, והיכא דנמצא ראשו במקום אחר וגופו במקום אחר וגופו במקום אחר מוליכין הראש אצל הגוף דברי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר מוליכין הגוף אצל הראש, במאי קמפלגי, מר, רבי אליעזר, סבר שהחלל קונה מקום שמצא בו הגוף, כיון דגופיה בדוכתיה במקומו שנהרג נפיל, ואילו רישא דנאדי נד והתגלגל ונפיל במקום אחר, ולכן צריך להביא הראש למקום הגוף שהוא המקום שקנה המת לקברו, ואילו מר, רבי עקיבא סבר, רישא היכא דנפיל ומונח במקום שניתז, ושם נקנה מקומו לקברו, ואילו גופא הוא דרהיט אזיל, ואינו קונה מקום שנפל בו כיון שהמשיך לנוע אחר מותו, ומוליכין אותו אצל הראש שנפל בעת המיתה וקנה מקומו לקברו.

והוינן בה, לימא מחלוקת זו היא כי — כמו מחלוקת של — הני תנאי, שדנו מאין הולד נוצר, תנא קמא אמר מראשו, וכן הוא אומר, ממעי אמי אתה גוזי, תחילה יצרת את ראשי, ומצינו שראש נקרא גוזי, שהכתוב אומר גזי נזרד והשליכי, שפירושו, תלשי שער ראשך, אבא שאול אומר, הולד נוצר מטיבורו, ואחר כך משלח שרשו אילך ואילך, ולכאורה מחלוקתם של רבי אליעזר ורבי עקיבא דומה למחלוקת זו, שעיקר חיותיה הוא במקום שממנו מתחיל להווצר.

שנינו במשנה מאין היו מודדין.

ודחינן, אפילו תימא שאבא שאול⁽³⁷⁾ סובר כמו רבי עקיבא, אפשר לחלק שעד כאן לא קאמר אבא שאול שתחילתו בטבורו, אלא לענין יצירה, דכי מיתצר ולד, ממצייעתיה מיתצר, ומשם משלח שרשו ומתפתח אבל לענין חיותא דכולי עלמא באפיה הוא, דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו.

והוינן בה, במאי קמיפלגי, מה טעמם למדידה מחוטמו או מטבורו, ומבארין מר רבי עקיבא עיקר חיותא של אדם, באפיה,

שנינו במשנה, רבי אליעזר בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל, מצוארו.

ומבארין, מאי טעמא דרבי אליעזר בן

תלויה במקום שנפל, וקושיה הגמרא על לשון המשנה ששנו בסיפא "מאין היו מודדין", וכי ברישא לא עסקינן במדידה, ומתריצין שברישא נחלקו גם לענין מקומו של מת מצוה, אך ודאי שעיקר מחלוקתן במדידה.

למקום הגוף, והרי אין צריך למדוד ממנו, וכן הקושיא לרבי עקיבא שמודדין מראשו מה צורך בהבאת הגוף, ובהכרח שנחלקו בענין אחר.

ובאבי עזרי [שם] כתב שבהכרח מחלוקתן לענין מדידה, שהרי אף אם סובר רבי אליעזר שמודדין בטיבורו, הרי אם יסבור שגופיה רהיט וראשו נפל במקומו, היו צריכין להוליך הגוף אצל הראש ולמדוד ממקומו, ובהכרח המדידה

37. מדויק בגמרא שלא תירצו שאין החיות תלויה ביצירה, אלא שרבי עקיבא ואבא שאול

ומורידין אותה אל נחל איתן, ערוץ סלעי קשה, איתן כמשמעו, קשה, אולם אף על פי שאינו איתן, כשר, שלא נאמר שיהיה איתן אלא למצוה, ולא לעיכובא. [ובספרי דרשינן מסוף הפרשה שנאמר וערפו את העגלה בנחל, ולא הזכירו שיהא איתן] ועורפין אותה הבית דין בקופיץ כמין סכין גדול [של קצבים] מאחוריה, ממול ערופה.

ומקומה המקום שנערפה בו העגלה, אסור מלזרוע ומלעבוד בו עבודות בגוף הקרקע לעולם. (40) ומותר לפרוק שם פשתן, ולנקר לסתת שם אבנים, שאין עבודות אלו בגוף הקרקע.

יעקב, כדכתיב, לתת אותך אל צוארי חללי רשעים, וכיון שנאמר חלל בצואר, מודדים מצואר החלל את מקומו. (38)

מתניתין:

אחר שמדדו איזו עיר קרובה ביותר אל החלל נפטר זקני בית דין הגדול שבאו מירושלים, והלכו להן.

זקני אותה העיר שנמצאת קרובה ביותר אל החלל, מביאין עגלת בקר אשר לא משכה בעול, ואין המום פוסל בה.

היו הכהנים רוחצים ידיהם על הדם והרי נטשף בחוזק הנחל, אולם לפי הפסיקתא הנחל מיובש, וכשעוברים בו מים, עוברים בחזקה ומיד כלים, ולפי זה מובן למה הוצרכה התורה לאסור בו זריעה, דהיינו בשעת היובש.

והמאירי ביאר שתנא סבר שאיתן הוא חזק וכדעת הרמב"ם ששוטף בחזקה, ואמר שאף על פי שאינו נחל איתן, דהיינו שאינו בנחל כהרמב"ם, אלא בשדה בור וסלעי כפירוש שאר הראשונים, גם כשר, שלא נאמר נחל אלא למצוה.

40. בספר הכריתות תמה שאם כן תאסר כל ארץ ישראל מלזרוע ולהעבד, שמא ערפו בה עגלה ערופה, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, אך ודאי כל החשש רק על מקום סלעי לדעת רש"י, או להרמב"ם במקום נחל שוטף, והכפתור ופרח תירץ שכיון שאסור המקום בזריעה מסתבר שדנו עליו בית וכבר אין הספק קבוע, ומשמע מדבריו שמותר לחפר שם לבנין, ואולי חופרים יסודות סביב, ולא במקום העריפה.

ובמנחת קנאות תירץ, שהרי אם הביאו קרקע ממקום אחר והניחו בנחל מותר לזרוע בו [ויש

אינם חולקין, ומשמע שרבי אילעזר בהכרח סובר באבא שאול, ולכן אמר שמודדין מטבורו, אף שאין לו מקור מפסוק כמו אבא שאול ורבי עקיבא, וכן מפורש בירושלמי שרבי אילעזר אומר שמודדין מטבורו כי משם התחילה יצירתו.

38. שיטת רבי אליעזר בן יעקב היא שאינו נעשה חלל אלא כשנהרג בצוארו, ואילו לר"ע ור"א מודדין ממקום חיתו אף שנעשה חלל בצוארו, [כמבואר בחולין קכ"א] אכן ממעשה בשני כהנים שנעץ חרב בלבו, ואמר רבי צדוק שחייבין בעגלה ערופה, ולא הקשתה הגמרא שאין נעשה חלל אלא מצוארו. משמע שלרבנן נעשה חלל בכל מקום.

39. הרמב"ם בפירוש המשניות פירש, אף על פי שאיתן משמעו גדול, כאן פירושו חזק, ואפילו שאינו איתן וגדול כשר, ואין זה הכשר בדיעבד, אלא שאין צורך בגודלו אלא בחוזקו, ופירש שחזקו הוא ששוטף בחזקה.

ובפסיקתא שנינו, נחל מיובש מקום שממינו עוברים בחזקה וכלים, וללשון זה מיושבת קושית ספר "בית דוד" שתמה על הרמב"ם כיצד

ראינוהו יוצא לדרך לבדו בלי חבורה
והנהנהו [בלא ליה].⁽⁴²⁾

והכהנים אומרים, "כפר לעמך ישראל אשר
פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך
ישראל", ובסיום פסוק זה נאמר "ונכפר להם
הדם", ומבאר המשנה שלא היו הכהנים
צריכין לומר גם את המילים "ונכפר להם
הדם", אלא כוונת הפסוק שרוח הקדש
מכשרתן לעם ישראל על ידי משה רבינו
לכל הדורות: אימתי שתעשו ככה, הדם
מתכפר להם.⁽⁴³⁾

זקני אותה העיר, רוחצין את ידיהם במים
במקום עריפה של עגלה,⁽⁴¹⁾ ואומרים ידינו
לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו, ואין
הכוונה כפשוטן של דברים, שהרי וכי על
דעתינו עלתה מחשבה שזקני בית דין
שופכי דמים הן שנצרכים להודיע שלא הרגו
את החלל, אלא כשאומרים ידינו לא שפכו
את הדם הזה כוונתם לומר שלא בא החלל
לידינו קודם שיצא מהעיר, ופטרנוהו [בלא
מזון] ולכן היה צריך ללסטם את הבריות כדי
להחיות את נפשו, ומתוך כך הרגוהו.
וכשאומרים ועינינו לא ראו, כוונתם לא

חולקים על הנחה זו] וברבות השנים כנראה כבר
בא עפר אחר למקום שנערפה בו העגלה.

41. פשטות הלשון מורה שרוחצים אחר עריפת
העגלה, וכן אמירת כפר לעמך וכו', אך רבינו
בחיי בפרשת שופטים כתב, שהיו הכהנים מכים
אותה על ערפה כדי שתצא מהנחל, ועל זה נאמר
וערפו שם את העגלה בנחל, ומתחילה היו זקני
העיר רוחצין ידיהם על העגלה ואומרים ידינו
וכו', והכהנים אומרים כפר וכו', וכפר לשון גלה
הוא, שגילה להם הקב"ה מי הרוצח, ואם היו
זכאים היתה העגלה הולכת עד בית הרוצח
והורגים אותו, ונכפר להם הדם, ואם לא היו
זכאין ולא היתה הולכת היו מכין אותה בקופיץ
ועורפין אותה, והכהנים אומרים כפר מלשון
כפרה. ומשמע מדבריו שרוחצים ואומרים אחר
שהכו אותה, ושוב חוזרים ואומרים לפני עריפת
העגלה בקופיץ, ובנחל איתן ביאר שיטתו בכמה
מקומות.

42. המהרש"א הביא שבספר יפה מראה הקשה
וכי כל מי שהולך בדרך יחידי, מוטל על בית דין
לארגן לו חבורה, ותירץ שאין חיוב הליווי אלא
ביציאתו מן העיר.

אך המהרש"א הוכיח מסוגית הגמרא לקמן
שהכוונה ללוי בדרך מפני הסכנה, ולכן ביאר
ששם בעיר שייך לווי אפילו כשאינו יחידי, והוא
דבר סגולי שהמתלזה ניצול מהזק הבא לידו,
וכיון שהתחיל ללוותו ד' אמות גם בעיר, הרי
כוונתו ודעתו להצילו בדרך ומחשבתו ורצונו
מועיל לחבירו בכל הדרך להצילו מפני שרצון
יראיו יעשה, או שמלאכיו של המלוה גומרים
מחשבתו ורצונו לילך במקומו עם המתלזה
ולהצילו מהזק.

ובקרבן אורה כתב שמוטל על הבית דין
לעשות ככתוב ברמב"ם [פי"ד מאבל ה"א]
שיתקנו שלוחים ללוות את כל העובר ממקום
למקום. וכן נקט בליקוטי הלכות בעין משפט
עי"ש.

43. המהרש"א ביאר לפי מה שדרש בתרגום
יונתן שאם עושיין מצות עגלה ערופה כדון,
יוצאים נחיל נמלים ומגיעים עד בית הרוצח
ובית דין דנים את דינו ובכך נוקמים דם הנרצח
ומתכפר להם, ועיין רבינו בחיי בהערה 41,
והשל"ה כתב שהיו יוצאים תולעים מהעגלה עד
הרוצח, והיה מתבייש, ובהדר זקנים מבעלי
התוס' כתב שהיו אוכלים אותו.